

ENGELLİ HAKLARI VE HİZMETLERİNE YÖNELİK RAPOR 2024

İçindekiler

Giriş	4
Engelli Tanımı	5
Engelli Hakları ve Yasal Mevzuat	6
Dünyada Engellilik İstatistikleri	8
Türkiye’de Engellilik İstatistikleri	12
Engellilik ve Eğitim	17
Engelliler, İstihdam ve İş Gücü Piyasası	22
Engellilere Yönelik Hizmetlerde Yerel Yönetimlerin Rolü ...	26
Şişli İle İlgili Veriler	32
Sonuç	36
Öneriler	39
Kaynakça	41

Yayın Yönetimi Koordinasyonu
Meclis İş Geliştirme Ofisi

Hazırlayan
Ramazan Ferhat Ölkü, Simge Özselçuk

Katkı Sunanlar
Emrehan Duvarbaşı

Tasarım
Erdem Gözel

Basım
İstanbul Kasım 2024

Giriş

Bu çalışma, Dünyada ve Türkiye’de engelli bireylerin durumunu saptayarak ve engellilere hizmet vermek üzere çıkarılmış yasaları inceleyerek yerel yönetimlerin engellilere yönelik verdikleri hizmetlerin niteliğini arttırmayı ve Şişli’deki mevcut durumun analizini yapmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde engellinin tanımı yapıp ilerleyen bölümlerde engelli hakları ve yasal mevzuatların çerçevesi çizilerek, Dünyada ve Türkiye’de genel olarak engellilik ile ilgili istatistiklere yer verilecektir. Ayrıca eğitim ve istihdam konularının da ele alınacağı çalışmanın son bölümünde yerel yönetimlerin rolü incelenecektir. Çalışmanın kapsamı sınırlı olup genel anlamda resmi verilerden yola çıkarak mikro ölçekte Şişli ilçesinin değerlendirilmesini ve ileriye dönük sosyal politikaların geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Engelli Tanımı

Engellilik, toplumların farklı kesimlerini etkileyen önemli bir sosyal konudur. Her bireyin yaşam koşullarını etkileyen ve çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olabilen engellilik, geniş bir yelpazede farklı formlarda ortaya çıkabilir.

Dünya Sağlık Örgütü'nce (World Health Organisation, WHO) yapılan tanımlamalarda engellilik durumu, noksanlık, özürlülük ve maluliyet sınıflandırmaları altında 3 başlık olarak incelenmektedir. Noksanlık, psikolojik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki noksanlığı; özürlülük, normal sayılabilecek bir insana oranla bir iş yapma yeteneğinin kısıtlanması veya kaybedilmesini; maluliyet ise kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini kısıtlayan veya önleyen dezavantajlı bir durumu anlatır. Farklı nedenlere bağlı olarak tanımlanan engellilik tam olarak; **görme engelliler, zihinsel engelliler, ortopedik engelliler, dil ve konuşma engelliler, işitme engelliler, süregen hastalıklar, ruhsal ve duygusal engelliler olmak üzere 7 başlıkta incelenir.**

Engelli Hakları ve Yasal Mevzuat

Türkiye'nin de imzasının bulunduğu Engelli İnsanların Hakları Hakkında Antlaşma (Convention on the Rights of People with Disabilities, CRPD), 13 Ocak 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından resmi olarak kabul edilmiştir. Antlaşmayı kabul eden ülkeler engelli bireylere yönelik ayrımcılığı önlemek ve engelli insanların eşit haklara ve yaşam koşullarına sahip olmasını sağlamak için yeni kanun ve politikalar uygulamayı ve antlaşmaya ters düşen uygulamaları yürürlükten kaldırmayı kabul etmişlerdir.

Engelli bireylerin toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarla tam ve etkin bir biçimde katılmalarını sağlamak ve yaşamın her alanında engelli bireylerin durumuna ilişkin farkındalığı artırmak amacıyla 1992 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 47/3 sayılı kararı ile her yıl 3 Aralık'ta Dünya Engelliler Günü'nün kutlanacağı ilan edilmiştir.

Ülkemizin ve dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan engelli bireyler, toplumsal hayata katılma noktasında çeşitli sorunlar yaşamakla birlikte bu sorunlardan en temelleri, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım erişim, özellikle kadın engelli bireylerin maruz kaldıkları kesişimsel ayrımcılıklar ve eşitsizlikler olarak ifade edilmiştir.

Bu kapsamda, engelli bireylerin toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılabilmesi, haklarını diğer bireylerle eşit şekilde kullanabilmeleri ve engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçlarla Türkiye, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokole taraf olmuş, Anayasa ve kanun düzeyinde birçok düzenlemeyi hayata geçirmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlama amacıyla kabul edilen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'dur.

Kapsayıcı, çoğulcu ve daha eşitlikçi bir toplum olma yolundaki bu adımların önemi çok büyük ve anlamlı olmakla birlikte; engelli bireyler için daha yaşanılabilir bir dünya, toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak anlayışı ve farkındalığı ile mümkün olabilecektir.

Dünyada Engellilik İstatistikleri

Engellilik tanımı için kullanılan kategoriler ve sorular ülkeler arasında değişebilir, bu da verilerin karşılaştırılabilirliğini etkileyebilir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Eurostat tarafından sunulan engelli insanların yüzdesi hakkındaki ülkeye özgü veriler, farklı ülkelerdeki farklılıkları vurgulamaktadır. Dünya Bankası da engelli kişilerin ve hanelerin durumunu değerlendirmek için insani kalkınma göstergelerini engellilik durumuna göre ayrıştırmanın önemini vurgulamıştır.

Genel olarak, mevcut veriler ve raporlar, ülkeler arasında engellilik istatistiklerindeki farklılıkları daha iyi anlamak ve ele almak için engellilikle ilgili uluslararası karşılaştırılabilir iyileştirilmiş ve standartlaştırılmış verilere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Dünya genelinde engellilik oranı %16

2023 Engelli Bireyler ve Afetler Küresel Araştırma Raporu'na göre, engelli bireyler dünya nüfusunun %16'sını oluşturmakta ve %80'i güney yarıkürede yaşamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 1,3 milyar insanın veya küresel nüfusun %16'sının önemli ölçüde engellilik yaşadığını tahmin etmektedir.

Engellilik, bir sağlık sorunu olan bireyler ile çevresel ve kişisel faktörler arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Engelli bireyler, çeşitli engeller ve zorluklar nedeniyle nüfusun geri kalanına kıyasla daha erken ölmekte, daha kötü sağlık koşullarına sahip olmakta ve günlük işlevlerinde daha fazla kısıtlama yaşamaktadır.

Engellilik istatistikleri ülkeden ülkeye değişmekte olup, engelliliğin yaygınlığı sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. UNESCO İstatistik Enstitüsü'ne göre, rapor edilen engellilik yaygınlığı farklı ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. 25 yaş ve üzeri nüfus için ortalama engellilik oranı Mali'de %1 ile Porto Riko'da %25 arasında değişmektedir. Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri ve Uruguay da %12 ila %20 arasında değişen yüksek engellilik oranlarına sahiptir.

World Health Survey (Dünya Sağlık Araştırması) 2002-2004 yılları arasında 59 ülkede yaptığı prevalans çalışmasında %15,6 oranında bir engellilik prevalansı ortaya koymuş ve tüm ülkelerde en yüksek engellilik prevalansına kadınlar, yaşlılar ve ekonomik açıdan yoksulluk çeken savunmasız gruplarda rastlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Bilim, Eğitim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, UNESCO) geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan engelli çocukların %90'ının okula devam etmediğini belirtmektedir. Birleşmiş Milletler Gelişim Programı'nın (United Nations Development Program, UNPD) 1998 yılında yaptığı bir çalışmaya göre, engelli yetişkinler arasında küresel boyutta okuryazarlık oranı %3 gibi düşük bir orandadır. Bu oran engelli kadınlar için ise %1'e kadar düşmektedir. Uluslararası İşçi Organizasyonu'na göre, (International Labour Organisation, ILO) çalışma yaşında olan insanların yaklaşık 386 milyonu engellidir.

Engelli bireyler arasında işsizlik bazı bölgelerde %80'e kadar ulaşmaktadır. Savaş alanlarında öldürülen her çocuk başına üç tanesi yaralanmakta ve kalıcı olarak engelli olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, bazı ülkelerde engellilik durumunun sebebinin %25'e varan oranlarda şiddet ve yaralanmalar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca engelli bireylerin şiddet ve tecavüz karşısında daha savunmasız olduğu 2004 - 2005 yıllarında Britanya'da yapılan bir çalışma ile gösterilmiştir. Şiddet, hem engellilik halinin bir nedeni, hem de bir sonucu olarak görülmektedir.

Avrupa'da Engellilik Durumu

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yaklaşık 100 milyon engelli birey bulunmaktadır. Avrupa'da,

- Engelli bireylerin sadece yarısı çalışmaktadır, bu oran engelli olmayan bireylerde ise 4'te 3'tür.
- Engelli bireylerin %28,4'ü yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır, bu oran engelli olmayan bireylerde ise %17,8'dir.
- Engelli bireylerin yalnızca %29,4'ü üniversite diploması alırken, engelli olmayan bireylerde bu oran %43,8'dir.
- Engelli bireylerin %52'si ayrımcılığa uğradığını hissetmektedir.

Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkeler, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne (UNCRPD) taraf olmuştur. Bu önemli sözleşme, 2021-2030 Engelli Bireyler Stratejisi'nin ve önceki 2010-2020 Avrupa Engellilik Stratejisi'nin içeriğine yön vermektedir. Ayrıca Avrupa Sosyal Haklar Sütunu 17. ilkesi, engelli bireylerin, onurlu bir yaşam sürmelerini sağlayacak gelir desteği, işgücü piyasasında ve toplumda yer almalarını sağlayacak hizmetler ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış bir iş ortamı hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır.

Avrupa Komisyonu, engelli bireylerin yaşam koşulları, karşılaştıkları zorluklar ve yaşamlarını iyileştirecek araçlar hakkında farkındalık yaratmak amacıyla her yıl Engelli Bireyler Avrupa Günü konferansı düzenlemekte, Avrupa şehirlerini daha erişilebilir hale getirmek amacıyla Erişilebilirlik Şehri Ödülü ile bu kriterlere uyan şehirleri ödüllendirmektedir.

Türkiye’de Engellilik İstatistikleri

Engelliler konusunda bir ezbere dönüşen verilerin başında “TÜİK’ in 2002 yılında yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması” gelmektedir. Aradan geçen 22 yıla rağmen güncel bir sayım yapılmaması ve her raporda bu araştırmaya dayanılarak “Türkiye nüfusunun yüzde 12,29’unun engellilerden oluştuğunun” ifade edilmesi, bu alandaki güncel veri ihtiyacının aciliyetini gözler önüne sermektedir.

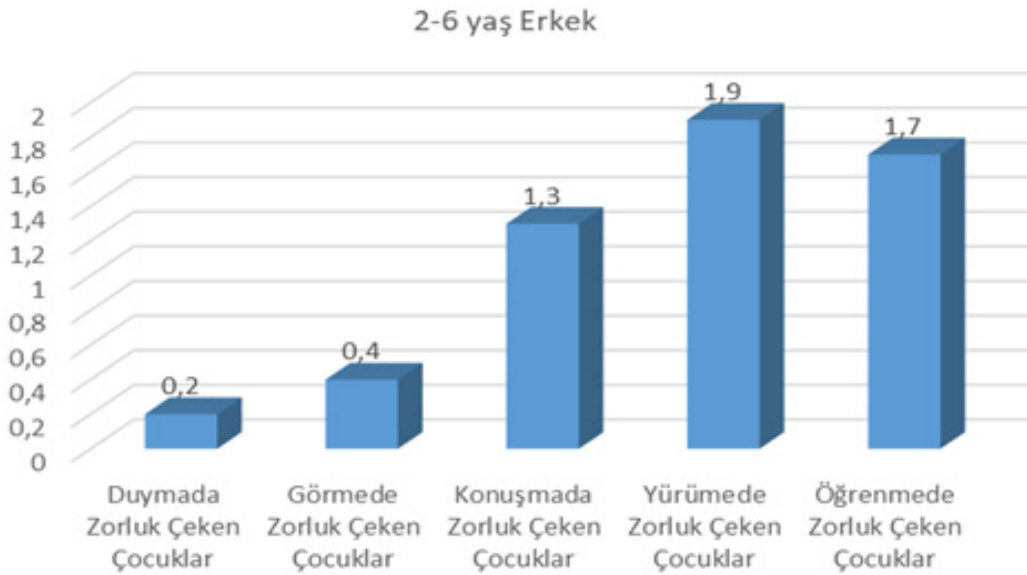
Bu araştırmadan sonra yapılan 2011 yılı “Nüfus ve Konut Araştırması” sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı ise yüzde 6,9’dur ve bu da 4.876.000 kişinin engelli olduğu sonucunu doğurmaktadır. Erkeklerde yüzde 5,9 olan bu oran kadınlarda yüzde 7,9’dur. Bu araştırma bir kerelik ve 13 yıl önce yapılmış bir araştırmadır ve 2002 yılı araştırması ile çok farklı veriler sunması açısından da güncel ve kıyaslanabilir olmadığını göstermektedir.

Engelli nüfusa ilişkin veri ihtiyacını gidermek için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını esas alan “Ulusal Engelli Veri Sistemi” oluşturulmuştur. Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere 2.511.950’dur. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 775.012’dir.

Ulusal Engelli Veri Sisteminde İkamet Adresi İline göre engelli nüfus oranlarının en fazla olduğu iller Tunceli, Bartın, Artvin, Ardahan, Bingöl ve Bitlis'tir. En fazla orana sahip olan Tunceli ilinin nüfusu 82.498 iken engelli nüfusu 7.742'dir. Engelli nüfusunun il nüfusuna oranı ise %9,38'dir. İkamet Adresi İline göre engelli nüfus oranlarının en az olduğu iller İstanbul, Gaziantep, Ankara, Antalya ve Kütahya'dır. En az orana sahip İstanbul ilinin nüfusu yaklaşık 15 milyon iken engelli nüfusu 370.430'dur. Engelli nüfusunun il nüfusuna oranı ise %2,47'dir.

2-14 yaş arası kız ve erkek çocuklarının engel durumları ve oranları TÜİK' in 2022 yılı araştırmasına göre aşağıdaki gibidir:

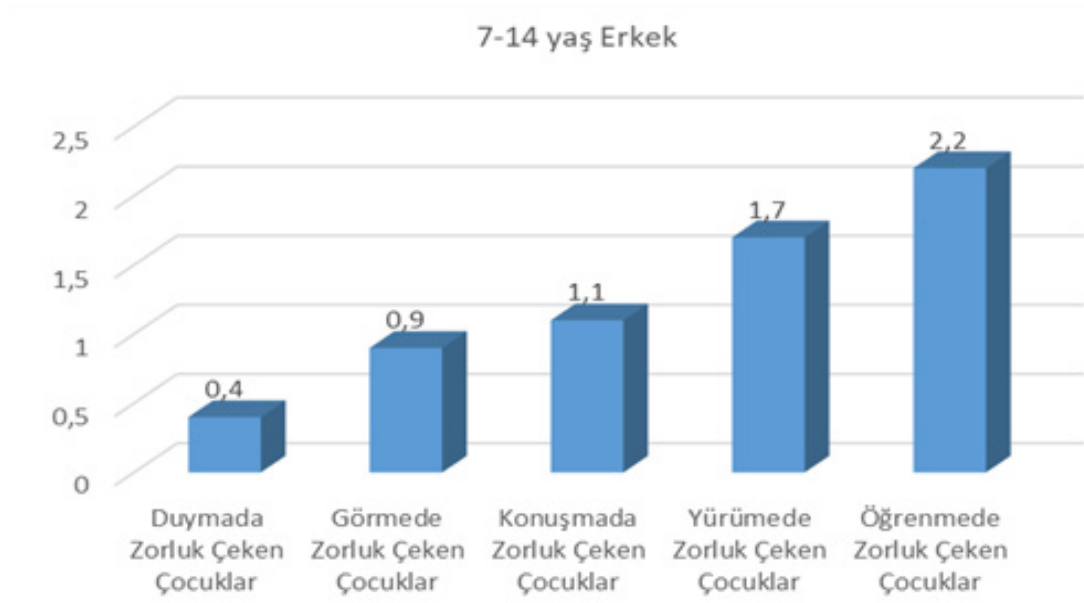
Grafik1. Türkiye genelinde 2-6 yaş arası erkek çocuk engel durumları ve oranları

Kaynak: TÜİK 2022

Grafik1'de 2-6 yaş erkek çocukların engel durumları ve Türkiye genelindeki oranları verilmektedir. 5 engel durumu içerisinde 1,9 oranla yürümede zorluk çeken ve 1,7'lik oranla öğrenmede zorluk çeken çocuklar dikkat çekmektedir.

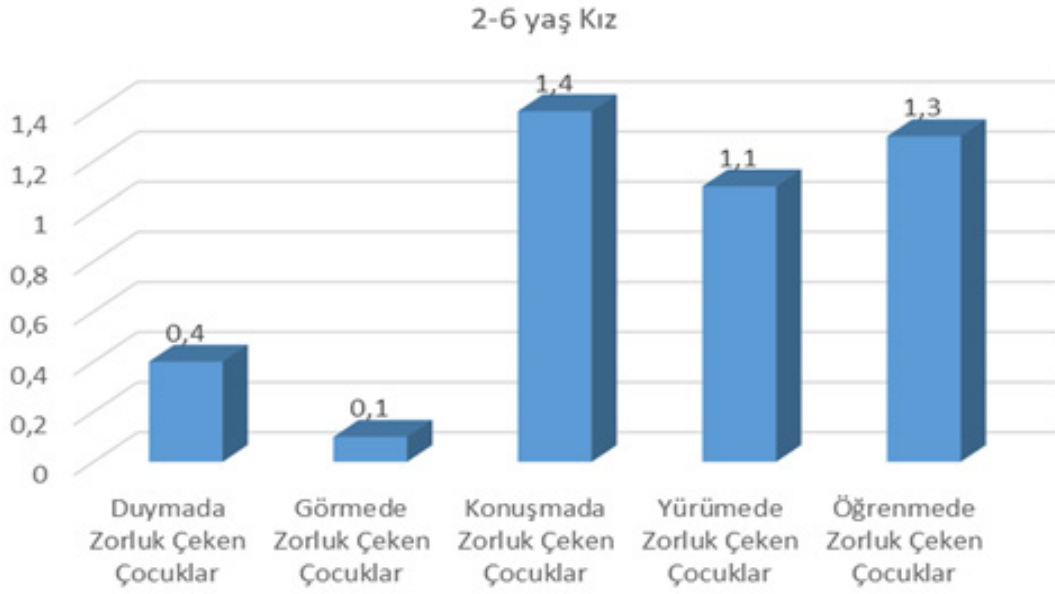
Grafik2. Türkiye genelinde 7-14 yaş arası erkek çocuk engel durumları ve oranları

Kaynak: TÜİK 2022

Grafik2’de 7-14 yaş erkek çocukların engel durumları ve Türkiye genelindeki oranları verilmektedir. 2,2 oranla öğrenmede zorluk çeken ve 1,7 oranla da yürümede zorluk çeken çocukların olduğu görülmektedir.

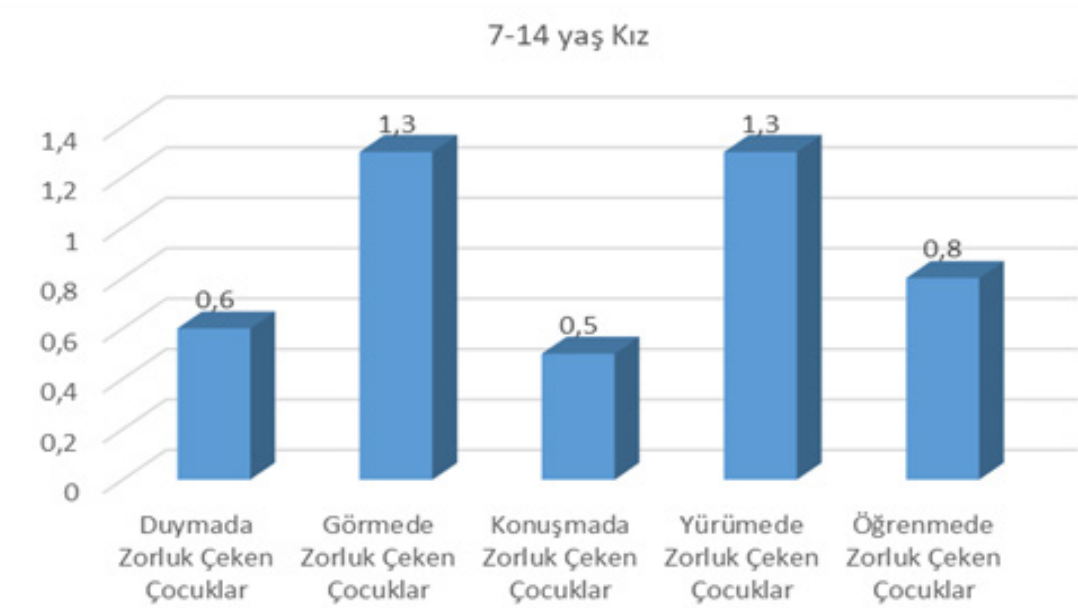
Grafik3. Türkiye genelinde 2-6 yaş arası kız çocuk engel durumları ve oranları

Kaynak: TÜİK 2022

Grafik3’de 2-6 yaş kız çocuklarının engel durumları ve Türkiye genelindeki oranları verilmektedir. 5 engel durumu içerisinde 1,4 oranla konuşmada zorluk çeken ve 1,3’lük oranla öğrenmede zorluk çeken çocuklar dikkat çekmektedir.

Grafik4. Türkiye genelinde 7-14 yaş arası kız çocuk engel durumları ve oranları

Kaynak: TÜİK 2022

Grafik4’de 7-14 yaş kız çocuklarının engel durumları ve Türkiye genelindeki oranları verilmektedir. 1,3 oranla görmede ve yürümede zorluk çeken çocuklar olduğu görülmektedir.

Engellilik ve Eğitim

Örgün Eğitim

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre; özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
2021-2022	1.573	18.770
2020-2021	1.517	16.671
2019-2020	1.417	15.321
2018-2019	1.489	14.043
2017-2018	1.395	12.846
2016-2017	1.362	12.009
2015-2016	1.268	11.595

	Öğrenci Sayısı			
	Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde	Toplam
2021-2022	60.162	55.175	357.319	472.686
2020-2021	56.741	49.194	319.881	425.816
2019-2020	55.588	51.886	318.300	425.774
2018-2019	53.814	49.304	295.697	398.815
2017-2018	50.025	45.815	257.770	353.610
2016-2017	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	49.206	36.742	202.541	288.489

Kaynak: MEB-Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

2015-2016 öğretim yılından 2021-2022 öğretim yılına kadar özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan engelli öğrencilerin, öğretmenlerin ve okulların sayıları tabloda verilmiş olup, öğretim yılı ilerledikçe öğrenim gören öğrenci sayılarında, okul sayılarında ve öğrenim veren öğretmen sayılarında belirli bir artış olduğu gözlenmektedir.

2015-2016 yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 288.489 iken 2021-2022 öğretim yılında bu sayı yaklaşık 2 kat artarak 472.686 rakamına ulaşmıştır. 2015-2016 öğretim yılında öğrenim veren öğretmen sayısı 11.595 iken bu sayı artarak 2021-2022 öğretim yılında 18.770'dir. Okul sayısına bakıldığında ise 2015- 2016 yılında 1268 olan okul sayısı artarak 2021-2022 öğretim yılında 1.573 olmuştur.

Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında toplamda öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kaynaştırma eğitiminde öğrenim görmektedirler. 2021- 2022 öğretim yılı dikkate alındığında toplam öğrenim gören öğrencilerin % 75'i kaynaştırma eğitiminde, %12'si özel eğitim sınıflarında ve %13'ü ise özel eğitim okullarında bulunmaktadır.

Yaygın Eğitim

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören öğrenci sayıları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayılarının yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (Yaygın Eğitim)
2021-2022	471.378	32.011	3.118
2020-2021	384.471	29.672	2.864
2019-2020	438.570	26.608	2.666
2018-2019	415.785	25.915	2.505
2017-2018	403.104	24.396	2.437

Kaynak: MEB-Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

2017-2018 öğretim yılından başlayarak 2021-2022 öğretim yılına kadar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, bu merkezlerdeki öğretmen ve öğrenci sayıları tabloda yer almakta olup, 2017-2018 öğretim yılı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi sayısı 2.437 iken bu sayı artarak 3.118 olmuştur.

Öğretmen sayıları ise 2017-2018 öğretim yılında 24.396 iken artış göstererek 2021-2022 öğretim yılında 32.011, öğrenci sayıları ise 2017-2018 öğretim yılında 403.104 iken artarak 471.378 sayısına ulaşmıştır. Merkez, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki artış birbirleriyle karşılaştırıldıklarında en çok artış gösteren öğrenci sayısı olmuştur.

Rehberlik Araştırma Merkezi

Özel eğitim hizmetlerinden yararlanmak için ikamet edilen ilçede bulunan MEB'e bağlı Rehberlik Araştırma Merkezi'ne (RAM), başvuruda bulunulması ve bireyin eğitsel tanılmasının yapılması gerekmektedir. Bireylerin eğitsel değerlendirmesi ve tanılmasıyla ilgili ilk başvuru; okul yönetimi, veli ya da zihinsel engeli olmayan 18 yaşından büyük bireyin kendisi tarafından; resmî kurumlarda bakım ve barınma hizmetinden yararlanan bireyler için kurumun resmî yazı ile görevlendireceği personel tarafından RAM'a yapılır. Bireylerin eğitsel değerlendirmesi ve tanılması ile ilgili iş ve işlemler RAM'larda oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yapılır. Rehberlik Araştırma Merkezlerinde, bireyin tüm gelişim alanındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerinin değerlendirilmesi amacıyla nesnel, standart testler ve engelli bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılan tüm uygulamalardır.

Engelliler, İstihdam ve İş Gücü Piyasası

Engelli bireylerin herkesle aynı hak ve özgürlüklere sahip olması, bu hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanılması için alınması gereken tüm önlemler devletlerin insan hakları yükümlülüklerindendir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesi engelli bireylerin çalışma hakkına ilişkin yaşadıkları sorunların tümünü gözeterek, ayrıntılı bir düzenleme öngörmüştür. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir.

Ülkemizde, engellilere yönelik istihdam politikaları 1970'lere kadar uzanan tarihçesinden günümüze büyük ölçüde kota ve kota/ceza sistemine dayanmaktadır. Engellilerin istihdam edilebilmelerinde kamu ve özel sektör işverenlerine çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Bu kapsamda engelli işçi istihdamı 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiş ve kamu ve özel sektör işverenlerine %2 oranında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir. 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile bu oran %'3 e çıkarılmış, daha sonra yapılan yeni bir mevzuat düzenlemesi ile de bu oran kamu işyerleri için %4 olarak belirlenmiştir.

Engelli memur istihdamı 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile 657 sayılı DMK'da yapılan değişikliklerle uygulamaya girmiş; kamu kurum ve kuruluşlarının çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli memur çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun Mart 2023 verilerine göre ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde % 71,9 kadınlarda %35,7 toplamda ise %53,6’dır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması’na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1’dir.

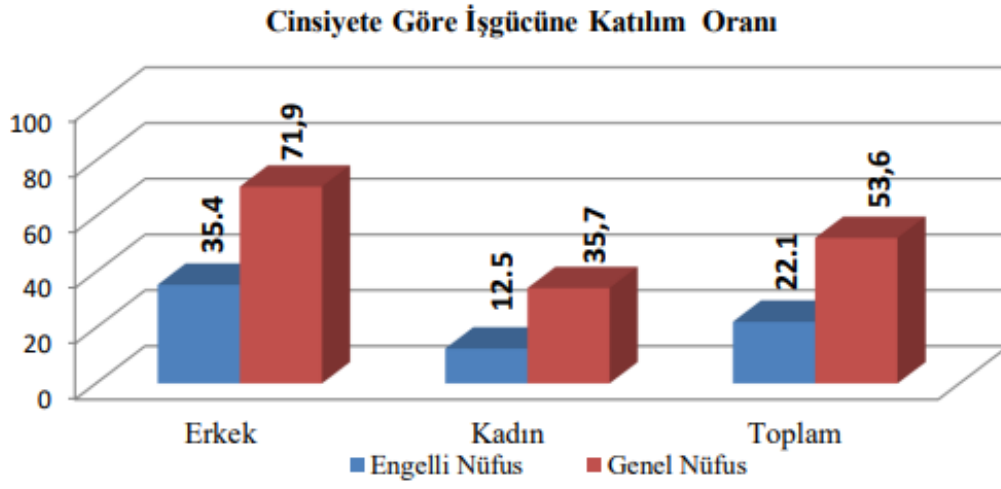
İş gücüne katılım oranı %22, ağırlık kamuda

“Engelli bireylerin herkesle aynı hak ve özgürlüklere sahip olması, bu hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanılması için alınması gereken tüm önlemler devletlerin insan hakları yükümlülüklerindendir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 27. maddesi engelli bireylerin çalışma hakkına ilişkin yaşadıkları sorunların tümünü gözeterek, ayrıntılı bir düzenleme öngörmüştür. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir.

Ülkemizde, engellilere yönelik istihdam politikaları 1970'lere kadar uzanan tarihçesinden günümüze büyük ölçüde kota ve kota/ceza sistemine dayanmaktadır. Engellilerin istihdam edilebilmelerinde kamu ve özel sektör işverenlerine çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Bu kapsamda engelli işçi istihdamı 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiş ve kamu ve özel sektör işverenlerine %2 oranında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir. 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile bu oran %'3 e çıkarılmış, daha sonra yapılan yeni bir mevzuat düzenlemesi ile de bu oran kamu işyerleri için %4 olarak belirlenmiştir.

Engelli memur istihdamı 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile 657 sayılı DMK'da yapılan değişiklikle uygulamaya girmiş; kamu kurum ve kuruluşlarının çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli memur çalıştırma yükümlülüğü getirilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Mart 2023 verilerine göre ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde % 71,9 kadınlarda %35,7 toplamda ise %53,6'dır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'dir."

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Engellilere Yönelik Hizmetlerde Yerel Yönetimlerin Rolü

Ülkemizde Ankara Büyükşehir Belediyesi Engelliler ve Rehabilitasyon Şube Müdürlüğü, Çankaya Belediyesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmaların ve verdikleri hizmetlerin ortak amacı;

- Engelli vatandaşlarımızı ev ortamında desteklemek,
- Toplumla engelli bireylerin kaynaşmasını sağlamak,
- Engel gruplarına göre ihtiyaç duyulan araçları tedarik etmek ve engellilerin kapasitelerini geliştirmek, yaşam koşullarını iyileştirmek,
- Bağımsızlaşmalarına destek olmak,
- Toplumsal gelişmelerden pay almalarına yardımcı olarak üretime katkıda bulunmalarını sağlamak,
- Bakım ve korumaya ihtiyacı olan engellilerin özel ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam kalitelerini yükseltmek, toplumsal hayata daha aktif katılmalarını sağlamak,
- Engellilerin kendileriyle ilgili hizmetlerin geliştirilmesinde aktif katılımlarını ve söz sahibi olmaları sağlamak,
- Engellilere ve ailelerine eğitim vererek çözümlere ortak etmek, kentsel çevrenin ulaşılabilirliğini sağlamaktır.

Yerel yönetimler engelli bireyleri desteklemek için tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye, beyaz baston, kanedyan değnek gibi araçlar sağlamaktadır. Ayrıca kentteki yaşamı kolaylaştırmak için yatay-düşey trafik işaretleme çalışmaları adı altında özürlü park levhası, kenarı kıvrılmış standart levha, esnek refüj başı levhası, T ve S konsol aparatı ekleme çalışmaları, engelli öğrenciler için trafik eğitim çalışmaları yapılmaktadır.

Ulaşımında indirimli ve serbest dolaşım kartı, ağır engelli bireylerin yakınları için refakatçi kartı, toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilme imkanı, engelli aparatlı otobüs filosu, kent genelinde engellilere uygun cadde, meydan ve bulvarlarda bulunan yaya yürüyüş yollarındaki rampalar, katlı kavşaklarda, yoğun trafik akışına sahip caddeler ve metro istasyonlarında yürüyen merdivenli, asansörlü yaya üst geçitlerinin yapımı, 'Görme Engelliler Kent Rehberi' adıyla sunulan hizmetle yaklaşık 15.000 önemli yer bilgisi, otobüs durak bilgileri ile günlük nöbetçi eczane bilgilerinin mobil telefonlara kurulabilen, açık kaynak kodlu ücretsiz 'Loadstone GPS Programı' gibi daha bir çok hizmet verilmektedir.

2024 yılı içerisinde birçok büyükşehir belediyesi tarafından engelli çocuk sahibi ebeveynlerin sosyal hayata katılımlarını desteklemek amacıyla Mola Merkezleri açılmıştır.

Rehabilitasyon hizmetleri ve tıbbi rehabilitasyon çalışmaları kapsamında çocuk rehabilitasyonu, erişkin rehabilitasyonu, elektroterapi, hidroterapi gibi hizmetler sunulurken, engelli çocuk sahibi aileler için de psikososyal danışmanlık ve terapi hizmetleri verilmektedir. Ayrıca konuşma terapileri, duyu bütünleme terapileri, hareket eğitimleri, sosyal destek programı, yasal haklar danışmanlığı, medikal malzeme ve ortez-protez desteği sağlanmaktadır.

Dünya genelindeki hizmetlere bakıldığında çarpıcı uygulamalar dikkat çekmektedir. İsveç'te karar alma süreçlerini desteklemek için kişisel ombudsman atanmaktadır. Malezya'da engelden arındırılmış binalar, Brezilya'da entegre toplu taşıma (ekspres otobüs hatları, ara hat otobüsler, para taksi minibüsler), Fiji'de engelli çocuklar için spor merkezleri yapılmaktadır. İngiltere'de Engellilik Ayrımcılık Yasası gereği bütün resmi kurumlar ve özel iş yerleri çalışanları için Engellilik Farkındalık Eğitimi verme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Engelli Öğrenci Bursu ile engelli kişinin veya ailesinin maddi durumuna bakılmaksızın öğrencilere karşılıksız standart burs verilmektedir ve bir kereye mahsus olmak üzere protez alımı yada taşınma sırasında ortaya çıkan giderlerin karşılanması sağlanmaktadır.

Avrupa Sosyal Haklar Sütunu, 2017'de Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Komisyonu tarafından ortaklaşa ilan edilen istihdam ve sosyal politikalar için bir pusula görevi görmektedir. Sütunun 17. ilkesi, engelli bireylerin, onurlu bir yaşam sürdürebilmelerini sağlayacak gelir desteği, iş gücü piyasasına ve topluma katılmalarını mümkün kılan hizmetler ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış bir iş ortamı hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır.

Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020, yaklaşık 87 milyon engelli bireyin yaşamında fark yaratmak amacıyla, engellerin ortadan kaldırıldığı bir Avrupa hedefine yönelik adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır. Bu strateji, AB fonları tarafından da desteklenen eylemlerle, engelli bireylerin erişilebilirliklerini artırmaya ve haklarını savunmaya yönelik önemli katkılarda bulunmuştur.

Engelli Dostu Şehirler İçin Avrupa Erişilebilir Şehir Ödülleri

Avrupa Komisyonu'nun 2011 yılından bu yana erişilebilir şehirleri ödüllendirmek amacıyla düzenlediği **Erişilebilir Şehir Ödülleri**, şehirlerin engelli dostu haline getirilmesi kapsamında önemli bir çalışmadır. İspanya'nın San Cristóbal de La Laguna şehri, 2024 Erişilebilir Şehir Ödülü'nü, erişilebilirlik konusundaki kapsamlı yaklaşımı ve engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik kararlılığı nedeniyle kazanmıştır.

Şehir, engelli bireylerin erişilebilirliğini, kentsel alanlarda, ulaşım sistemlerinde ve sosyal etkinliklerde önceliklendirmiştir. Örneğin, şehrin tramvay ağına ait tüm araçlar ve istasyonlar tam erişilebilir durumdadır ve şehir merkezinde görme engelli bireylerin yönlendirilmesine yardımcı olmak için akustik trafik ışıkları ve dokunsal kaldırım taşları bulunmaktadır. 2021 yılında, belediye, dahil edici ve erişilebilir etkinlikler için kaynaklarla donatılmış mobil bir alan olan "Orange Point"i başlatmıştır. Orange Point, işaret dili tercümanları, anti-gürültü sistemleri, eğitilmiş personel ve kolay okunabilir materyaller sunmaktadır. Şehrin erişilebilirlik konusundaki taahhüdü, engelli bireylerin haklarını savunmak amacıyla bir kurumsal bildiri kabul edilmesiyle de örneklenmiştir. Ayrıca, engelli bireyler için bir danışmanlık kurulu ve ombudsmanlık makamı oluşturulmuştur. Engelli Bireyler Konseyi, engelli bireyleri karar alma süreçlerine doğrudan dâhil ederken, Ombudsman, Şehir Konseyi'ne bağımsız tavsiyelerde bulunarak, şehrin erişilebilirlik girişimlerini Koordinatörlük ve Konseyle işbirliği içinde teşvik etmektedir.

Avrupa Erişilebilir Şehir Ödülleri'nde 1.lık ödülüne hak kazanan AB ülkeleri:

2011	Avila/İspanya
2012	Salzburg/Avusturya
2013	Berlin/Almanya
2014	Göteborg/İsveç
2015	Boras/İspanya
2016	Milano/İtalya
2017	Cehster/İngiltere
2018	Lyon/Fransa
2019	Breda/Hollanda
2020	Varşova/Polonya
2021	Jönköping/İsveç
2022	Lüksemburg
2023	Skellefta/İsveç
2024	San Cristobal de La Laguna/İspanya

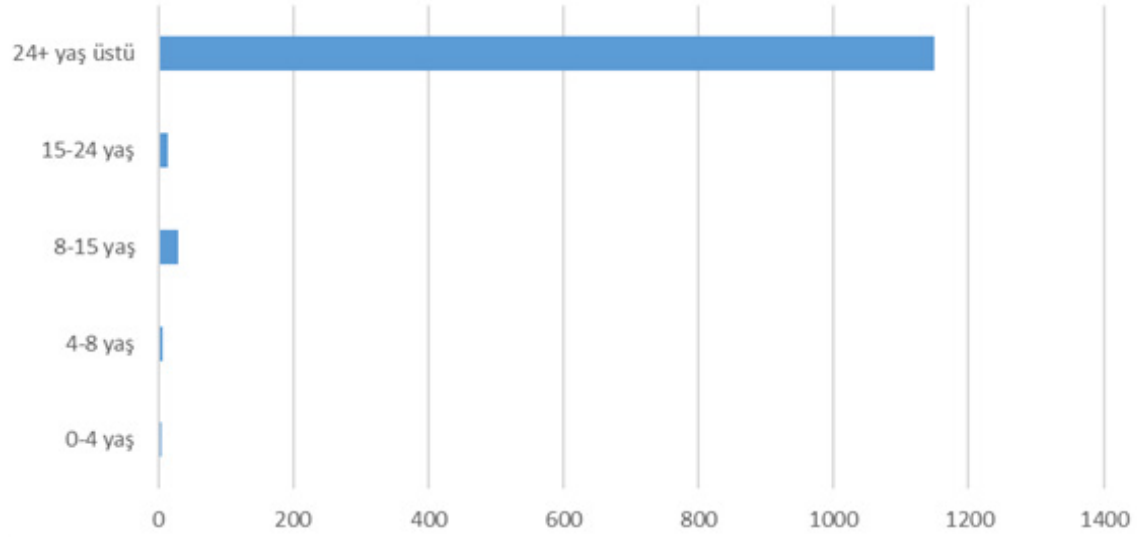
Engellilere Yönelik Hizmetlerde Yaklaşımlar: Medikal ve Sosyal Model

Genel olarak değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerin engellilere yönelik politikalarında medikal model ve sosyal model yaklaşımları öne çıkmaktadır. Medikal model, engelli bireylerin doğrudan patolojik sorunlarına odaklanan, bireylerin yaşadıkları tüm sorunların bedensel ve mental eksikliklerinden kaynaklandığı varsayan, engelli bireylerin fiziksel ve mental kapasitelerini rehabilitasyon yoluyla artırarak toplumsal normlar olarak kabul edilen standartlara yakınlaştırmayı hedefleyen, engelli bireyleri sağlık endüstrisinin müşterisi olarak konumlandıran bir yaklaşıma sahiptir. Sosyal model ise engellilerin yaşadığı sorunların kaynağını toplumsal düzenlemeler, engellilere karşı olumsuz tutumlar ve ayrımcılık olarak tanımlamaktadır. Toplumsal olarak inşa edilen politikaların ve uygulamaların insan haklarını gözeterek, Standartların hakkaniyetli, eşitlikçi, erişilebilir tasarımlarla insana yakışır biçimlerde sunulması gerektiğini savunmaktadır. Bu bakımdan birçok uluslararası örgüt, sosyal model yaklaşımını benimsemekte, proje ve programlarında bu yaklaşımı destekleyen hedefler ve stratejiler belirlemektedir. Birleşmiş Milletler engelliliği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) kesiştiği bir konu olarak ele alıp 2030 ajandasında yer vermektedir.

Şişli İle İlgili Veriler

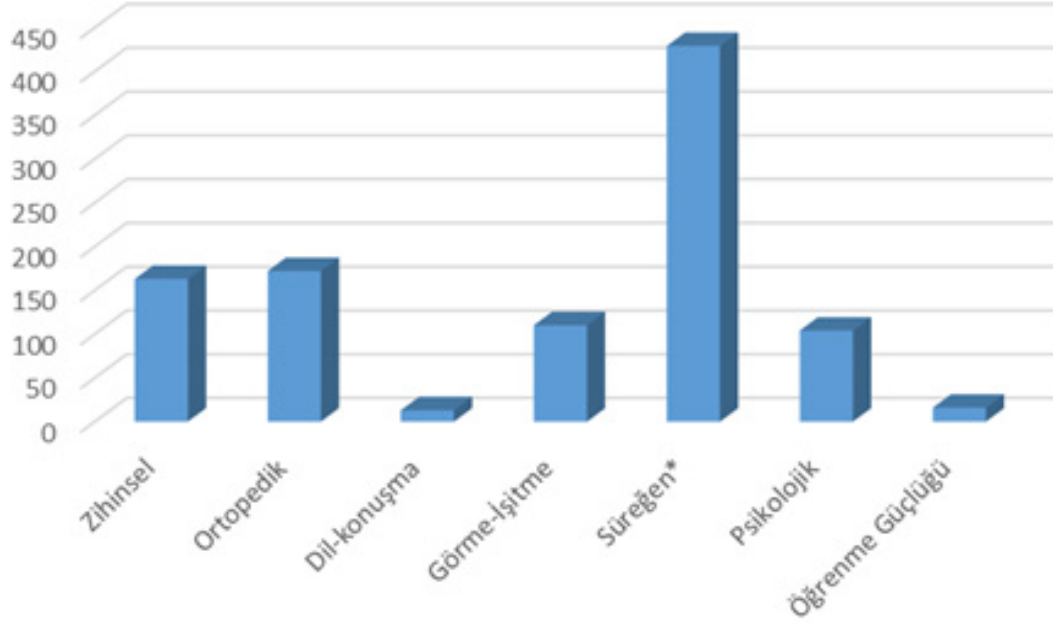
Engellilik, bireylerin fiziksel, zihinsel, duyuşsal veya sosyal yetilerindeki farklılıklar nedeniyle bazı aktivitelerde kısıtlamalar yaşaması durumudur. Toplumun farklı kesimlerinin bir arada yaşadığı Şişli’de, engelli yurttaşlar ile ilgili veriler, Şişli Belediyesi’ne bağlı Engelli Koordinasyon Merkezi tarafından kayıt altına alınmaktadır. 2021-2024 yılları arasında EKOM’a yapılan başvuru talebi, yaklaşık 1183’tür.

Grafik5. Şişli’de yaşayan engelli nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı

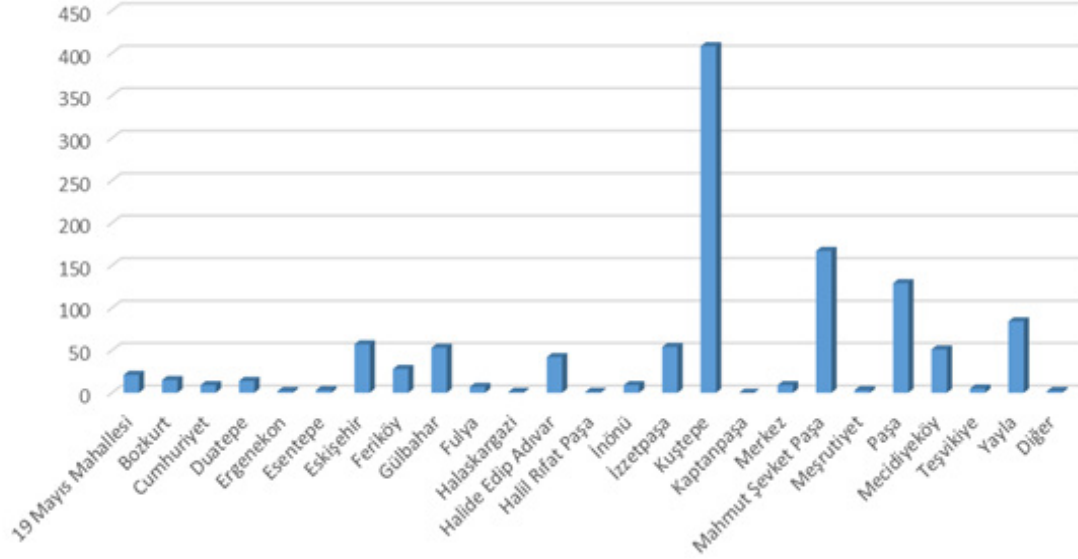
Grafik 5’de de görüldüğü üzere, gelen başvuruların çoğunluğunun 24+ yaş üstü olduğu görülmektedir.

Grafik6. Yapılan başvurulara göre, Şişli’de yaşayan engelli nüfusun engel durumları ve oranları

Süreğen*: (Süreğen hastalık, doğuştan veya doğum sonrasında herhangi bir nedenle oluşan, gelişim sürecinde normalden sapma ve bozukluk gösteren, geriye dönüşü olmayan kalıcı hasar bırakan, meydana gelen patolojik değişiklikler sonucunda bireyin uzun süreli bakım, gözetim ve denetimini gerektiren durum) ilk sırada görülmektedir.

Grafik7. Yapılan başvurulara göre, Şişli’de yaşayan engelli nüfusun mahalle dağılımı ve oranları

Grafik 7’de EKOM’a yapılan başvurular neticesinde, Şişli’de yaşayan engelli nüfusun mahallelere göre dağılımı görülmektedir. Başvuru talepleri içerisinde Kuştepe, Mahmut Şevket Paşa ve Paşa Mahalleleri en fazla başvuru yapan üç mahalle olarak göze çarparken; Halil Rifat Paşa, Halaskargazi ve Kaptanpaşa Mahalleleri en az başvurunun olduğu üç mahalle olarak dikkat çekmektedir.

Grafik8. Şişli’de bulunan engellilere yönelik eğitim kurumları ve oranları

Kaynak: MEBSİS

Grafik 8’de Şişli’de engellilere yönelik eğitim veren kurumların oranları bulunmakta olup 1 adet RAM, 1 adet meslek okulu, 1 adet uygulama okulu ve 11 adet rehabilitasyon merkezi olduğu görülmektedir.

Şişli’de Bulunan Sivil Toplum Kuruluşları

Şişli’de, Özel Çocuklar Eğitim ve Dayanışma Derneği(Ö-ÇED), Tohum Otizm Vakfı, İZEV Vakfı, Şişli İşitme ve Konuşma Engelliler Derneği, Fiziksel Engelliler Vakfı, Türkiye İşitme Engelliler Derneği, İstanbul Tüm Engelliler Derneği, Şişli Engelli Dernekleri Platformu gibi pek çok STK bulunmaktadır.

Sonuç

Ülkemizde engelliliğe ilişkin verilerin şeffaf ve güncel olmayışı, temel politikaların eksik işleminde ana sorun olarak dikkat çekmektedir. Engelliler ile ilgili temel politikaların hak temelli olmayışı ve ilk sorunla bağlantılı olarak veriye dayalı bir politikanın işlememesi, aslında bu konuda bir politikasızlığın dışavurumunu ortaya koymaktadır.

Engelliler konusunda en sık kullanılan verilerin başında “TÜİK’in 2002 yılında yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması” gelmektedir. Aradan geçen 22 yıla rağmen güncel bir sayım yapılmaması ve her raporda bu araştırmaya dayanılarak “Türkiye nüfusunun yüzde 12,29’unun engellilerden oluştuğunun ifade edilmesi”, bu alandaki güncel veri ihtiyacını göstermek için çarpıcı bir noktadır. Bu araştırmadan sonra yapılan 2011 yılı “Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı ise yüzde 6,9 (4.876.000 kişi) dir. Ancak bu araştırma da bir kerelik ve 13 yıl önce yapılmış bir araştırma olup, 2002 yılı araştırmasına göre çok farklı veriler sunması da güncel ve kıyaslanabilir olmadığını göstermektedir.

2012 yılında yapılan Türkiye Sağlık Araştırması kapsamında da derlenen veriler de Türkiye’de yaşayan engellilerin nicel ve nitel verileri için yeterli, güncel ve kapsamlı veri sunmamakta, sonraki yıllarda tekrarı yapılan bu araştırmanın esas yapılış amacı engellilere ilişkin güncel veri sunmaktan ziyade, daha genel sağlık(sızlık) istatistiklerini sunmaktadır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün Nisan 2023 Bülteni kapsamında genel nüfus göstergeleri için 2018 ve 2019 yıllarına ait veriler sunulurken engelliler için 2002, 2011 ve 2012 yılları referans gösterilerek yayımlanıyor. TSA kapsamında en güncel veri 5 yıl öncesine ait olup artık bir geçerliliği yok denilebilir.

Bu araştırmalar dışında Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını esas alan “Ulusal Engelli Veri Sistemi” ise tüm engellileri ve engel gruplarını kapsamamaktadır. Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısının 1.422.159’u erkek, 1.107.542’si ise kadın olmak üzere 2.529.701 kişi olarak ifade ediliyor. Bu kapsamda “ağır engeli olan kişi sayısı ise 778.528” olarak ifade ediliyor. Ayrıntı veri içermeyen ve sunamayan bu sistem, hak temelli ve veriye dayalı bir kamusal hizmet sunumu için geliştirilmelidir.

Eğitim ve istihdam politikaları ise hak temelli olmaktan ziyade dostlar alışverişte görsün zihniyetinde yürütülmektedir. Özellikle yaygın eğitim kapsamında devlet tarafından tanınan ve özel rehabilitasyon merkezlerince sunulan eğitim hakkının aylık 8 saat ile sınırlı olması, zaten yüksek seyreden özel eğitim ücretleri bağlamında ailelerin omuzlarındaki yükü daha da ağırlaştırmaktadır. 3-6 yaş ve 7-14 yaş grubundaki engelli çocukların eğitiminde destekleyici görev üstlenen gölge öğretmenlerin devlet kapsamınca desteklenmemesi de ayrı bir sorundur.

Şişli özelinde ise engellilere yönelik hizmetler kapsamında Kuştepe Mahallesi, belediyeye bağlı EKOM'a yapılan başvurular içerisinde en yoğun olan mahalle olarak dikkat çekmektedir. Kuştepe'yi Mahmut Şevket Paşa ve Paşa mahalleleri takip etmektedir. En az başvurunun olduğu mahalleler ise Halil Rifat Paşa, Halaskargazi ve Kaptanpaşa Mahalleleridir. Burada dikkat çeken temel husus, sosyo-ekonomik boyuttur. Öne çıkan bir diğer husus ise, en fazla başvurunun olduğu mahallelerde nüfusun yoğun; en az başvurunun olduğu mahallelerde ise nüfusun az olmasıdır.

Öneriler

Yerel yönetimler ölçeğinde engelli bireylere yönelik yapılacak çalışmaların kapsamının detaylandırılması oldukça elzemdir. Şişli ölçeğinde çıkarılacak ve mahalleler bazında oluşturulacak bir ihtiyaç haritası, engelli hizmetleri ile ilgili politika üretiminde mihenk taşı niteliğindedir. Bunun için de uzman sosyologlar gözetiminde kapsamlı bir veri çalışması yapılmalı, ilçe bazında detaylı veri toplanmalıdır.

Belediye kapsamında hizmet veren Yuvam Şişli'ye bağlı kreşlerde 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocuklar için gölge öğretmen desteğinin sağlanması, çocukların eğitim sürecinde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca engelli çocuk sahibi ailelere psikolojik destek verilebilir. Maddi ve manevi olarak büyük zorluklarla baş etmeye çalışan ailelerin günlük yaşamlarına devam etmelerini sağlayabilmek amacıyla ihtiyaç duyulan mahallelerde Mola Merkezleri kurulabilir. Engelli çocuk ve gençlerin sosyalleşmesine yardımcı olmak için belirli aralıklarla çeşitli etkinlikler, oyun terapileri düzenlenebilir.

Engelli dostu bir yerel yönetimin en temel göstergesi, erişilebilirliktir. Engelli politikaları konusunda yerel yönetimlerin birincil sorumlulukları alanı, kamu binalarından kaldırımlara, toplu taşıma araçlarından parklara, kentin tüm imkânlarında erişilebilirliğin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Belediyenin etki ve sorumluluk alanlarındaki yolların, yapıların ve mekânların erişilebilirliği oldukça önemlidir.

Engelli yurttaşların iş gücüne katılımı engeli olmayan yurttaşlara göre düşüktür. Yerel yönetimler tarafından uygulanacak politikalar çerçevesinde engelli bireylerin EKPSS ile iş gücüne katılımlarına destek sağlanması gerekmektedir.

Engelli bireylerin eğitim sürecinden faydalanmaları engeli olmayan bireylere kıyasla daha düşüktür ve bu oran engelli kadınlarda daha da düşük orandadır. Engelli bireylerin eğitime katılmalarını teşvik amacıyla farkındalık çalışmaları yapılabilir.

Erken yaşta tanı alan özel gereksinimli çocukların eğitim sürecinde devletin sağladığı eğitim saati çok sınırlıdır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin özel gereksinimli çocukların eğitimine destek olmak amacıyla açtığı ÖZGEM'de (Özel Gereksinimli Bireyler Eğitim Merkezi) kapsamlı ve nitelikli bir eğitim programı sunmaktadır. İBB ile iş birliği içerisinde Şişli'de de bu tarz bir merkez kurulabilir.

Belediyelerin vatandaş katılımını sağlamak için düzenlediği etkinlikler, toplantılar, festivaller gibi organizasyonlarda engelli katılımına imkân verilmesi önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerin yaptığı sosyal çalışmalarda engelli yurttaşların sosyal politikaların üretilmesi sürecine katılmaları katılımcı, demokratik süreçlerin doğru işlemesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca engelli bireyler için spor, müzik, resim gibi etkinlikler düzenlenebilir.

Kaynakça

Türkiye İstatistik Kurumu

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı